

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra kulturních a náboženských studií

Postavení náboženství v komunistickém Československu a jeho dopady na současnou společnost

Bakalářská práce

Autor:	Kateřina Jílková
Studijní program:	B 7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor:	Transkulturní komunikace
Vedoucí práce:	Mgr. Veronika Halamová

Zadání bakalářské práce

Autor: Kateřina Jílková

Studium: P121300

Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice

Studijní obor: Transkulturní komunikace

Název bakalářské práce: **Postavení náboženství v komunistickém Československu a jeho dopady na současnou společnost**

Název bakalářské práce AJ: The status of religion in communist Czechoslovakia and its impact on contemporary society

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce se zabývá vztahem mezi komunistickým režimem a náboženstvím. Obsahem práce je sledování postavení zejména katolické církve v bývalém Československu a postavení náboženství v české společnosti po pádu režimu v transkulturní perspektivě. Cílem bude zjistit, zda mohl zmíněný vztah ovlivnit vnímání náboženství současnou českou společností.

Anotace:

Bakalářská práce se zabývá vztahem mezi komunistickým režimem a náboženstvím. Obsahem práce je sledování postavení zejména katolické církve v bývalém Československu a postavení náboženství v české společnosti po pádu režimu v transkulturní perspektivě. Cílem bude zjistit, zda mohl zmíněný vztah ovlivnit vnímání náboženství současnou českou společností.

Garantující pracoviště: Katedra kulturních a náboženských studií,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Veronika Halamová

Oponent: Mgr. Petr Macek

Datum zadání závěrečné práce: 20.2.2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala pod vedením vedoucího bakalářské práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 15. 6. 2016

Podpis autora:

Poděkování

Ráda bych poděkovala Mgr. Veronice Halamové za cenné rady a ochotu při psaní této práce.

Anotace

Jílková Kateřina, *Postavení náboženství v komunistickém Československu a jeho dopady na současnou společnost*. Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2016. 43 s. Bakalářská práce.

Bakalářská práce se zabývá vztahem mezi komunistickým režimem a náboženstvím. Obsahem práce je sledování postavení zejména katolické církve v bývalém Československu a postavení náboženství v české společnosti po pádu režimu v transkulturní perspektivě. Cílem bude zjistit, zda mohl zmíněný vztah ovlivnit vnímání náboženství současnou českou společností.

Klíčová slova: náboženství, společnost, komunismus, sekularizace

Annotation

Jílková Kateřina, *The status of religion in communist Czechoslovakia and its impact on contemporary society*. Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2016. 43 pp. Bachelor Degree Thesis.

The bachelor thesis deals with the relationship of the communist régime and religion in Czechoslovakia. The thesis includes monitoring the position of the Catholic Church especially in the former Czechoslovakia and position of religion in society after the fall of the régime in transcultural perspective. The aim of this work is to determine whether this relationship could affect the perception of religion contemporary Czech society.

Key words: religion, society, komunism, secularization

Obsah

1. Úvod.....	8
1.1. Náboženství a jeho role ve společnosti	10
1.2. Společnost jako zdroj náboženství : nastínění kulturní teorie.....	12
2. Snaha o realizaci komunismu v Československu.....	15
3. Postavení náboženství v Československu po roce 1948	19
3.1. Nastínění restrikcí státu vůči náboženství.....	21
3.2. Období normalizace	25
4. Náboženství a postkomunistická společnost.....	27
4.1. Společnost v současnosti / Transkulturní reflexe.....	30
4.2. Nová náboženská hnutí jako hledání nových hodnot.....	33
5. Závěr.....	37
6. Seznam literatury.....	41

1. Úvod

Ústředním tématem práce je popsání vztahu mezi náboženstvím, konkrétně mezi katolickou církví a komunistickým režimem v Československu a jeho možnými dopady na současnou českou společnost. Motivací, díky níž se zabývám bývalým režimem České republiky, je aktuálnost tématu, a to i přes to, že se na první pohled může zdát období komunistického režimu jako minulost. Důvodem jsou dopady režimu, které lze stále shledávat jako problém, jenž se dotýká současného stavu české společnosti a soudobých hodnot, tedy se dotýká i postoje k církvím a religiozitě.

S tímto souvisí i další motiv, ze kterého plyne můj zájem o původ současných hodnot naší společnosti a s tím spojenou religiozitu. Ten vychází z častého označování České republiky za nejateističtější zemi světa a mne zajímá, zda lze tak doopravdy soudit. I přes to, že je vznik současné České republiky a společnosti poznamenán mnoha jinými důležitými historickými událostmi, můj zájem konkrétně o éru komunismu a náboženství pramení ze snahy dozvědět se o tématu více.

Pro zastřešení práce jsem vybrala teze významného francouzského sociologa Émila Durkheima, (dále jen Durkheim), který právě spojuje společnost a náboženství a zabývá se jejich vztahem. Popisuje teorii, která je ve zkratce založena na tom, že právě společnost je zdrojem náboženství.

Cílem je opodstatnit tvrzení, že v nefungující společnosti, která byla v našem případě destruována režimem komunismu, nemůže plně fungovat doposud nastavené tradiční náboženství. Ale jelikož hraje náboženství podle Durkheima neodmyslitelnou roli, tvrdí, že po zániku tradičních náboženství a s ním spjatých hodnot, musí společnost hledat hodnoty a náboženství nová. Taková, která budou schopna reagovat na aktuální otázky a uspokojovat soudobé hodnoty společnosti.

Celý text je rozdělen na dvě ústřední části. První z nich se zabývá nastíněním základních myšlenek Durkheima – zejména těch, jež jsou spojeny s tématem práce a následným popsáním situace vzniklé nastoleným komunistickým režimem. Druhá část se zabývá obdobím po pádu totality a formováním nové společnosti – konkrétně postavením náboženství v demokratickém státu.

V první části práce se tedy mimo nastínění teorie postavené na tezích Durkheima zabývám také přiblížením ideologie komunismu jako takové, jejími hlavními myšlenkami a idejemi a následně konkrétním obdobím – a to snahou o nastolení komunismu

v Československu mezi lety 1948-1989, kdy docházelo k zásahům do struktur společnosti s cílem dosáhnout co největší možné homogenity.

Další kapitola popisuje vztah mezi náboženstvím a režimem v Československu, jejich zápasem i snahou posílit své postavení přímými restrikcemi státu vůči církvi v padesátých letech, poté i během období normalizace.

V druhé části práce se již dostáváme do období po roce 1989, do situace po převratu, kdy začalo vznikat nové uspořádání - a to jak politické a ekonomické, tak i společenské. Nejprve se zabývám stavem nově vzniklé svobodné společnosti s ohledem na komunistickou minulost, která bez pochyb stav současné společnosti ovlivňuje.

Dále popisuji náboženskou situaci v posttotalitní společnosti, kde pracuji zejména s pojmem sekularizace. Mimo jiné se dotýkám tématu s tím úzce spojeným, a to krizí identity a hledáním hodnot nových – a s tím spjatých nových náboženských hnutí. V této podkapitole také odkazuji na transkulturní reflexi, která je také jedním z podstatných motivů pro zabývání se tématem náboženství a společnosti.

V závěru se pokusím připomenout a shrnout základní poznatky práce.

1.1. Náboženství a jeho role ve společnosti

Jestliže je ústředním tématem práce postavení náboženství v komunistickém režimu, je jisté, že je zapotřebí nejprve vytyčit roli náboženství ve společnosti jako takové, a tím poukázat na jeho důležitost. Pro práci jsou stěžejní komplexní, tedy moderní společnosti, ve kterých je svět posvátna spjat s příznačnými institucemi, které převzaly kontrolu nad náboženským chováním jejich členů, a to skrze náboženské odborníky.¹ Díky tomu církev a náboženství funguje jako samostatná jednotka, která dohlíží na dodržování hodnot s ní spjatých.

Náboženství je součástí lidské kultury velmi dlouho a kultura v širším slova smyslu vždy zahrnovala náboženství - jelikož kulturu chápeme jako souhrn vědění a jednání, které je charakteristické pro celou společnost. Toto vědění a jednání je povahy hospodářské, vědecké, technické, sociální nebo náboženské. Od dob, kdy začal člověk více přemýšlet o sobě či přírodě, se spolu s těmito myšlenkami začaly vyvíjet i náboženské představy, které byly ovlivněny rozvojem lidského intelektu a celou společností, poté umožňovaly člověku další přiblížení se odpovědi na otázky týkající se podstaty lidství a sebe samého.²

Tím se dostáváme k definici náboženství – bohužel je definice, která by náboženství vystihovala celistvě, přinejmenším obtížná. Rozhodla jsem se převzít definici významného francouzského sociologa, a to Émile Durkheima, který tvrdí, že „náboženství je jednotný systém víry a praktik vztahující se k posvátným věcem, tj. věcem odtazitým a zakázaným, systém víry a praktik, které sjednocují všechny své přívržence v jediném morálním společenství nazývaném církev.“³

Dále je Durkheim přesvědčen, že je náboženství přítomno ve veškerém životě společnosti. „V náboženství je tedy cosi věčného, co přežívá všechny jednotlivé symboly, do nichž se náboženské myšlení postupně halí. Neexistuje žádná společnost, jež by necítila potřebu pravidelně udržovat a upevňovat kolektivní pocity a ideje utvářející její jednotu a osobitost. Této morální obnovy lze dosáhnout jedině prostřednictvím střetávání, shromáždění a kongregací, při nichž se jednotlivci sejdou, navzájem se sblíží, a tak

---

¹ Srov. VÁCLAVÍK, David, *Náboženství a moderní česká společnost*, Praha: Grada Publishing, 2010, str. 17.

² Cit. DURKHEIM, Émile, *Elementární formy náboženského života: systém totemismu v Austrálii*, Praha: Oikoymenth, 2002, str. 55-56.

³ Cit. VÁCLAVÍK, David, *Náboženství a moderní česká společnost*, Grada Publishing, 2010, str. 10.

*společně utvrdí své společné pocity, tyto obřady se svým cílem, důsledky ani užívanými prostředky v ničem neliší od náboženských obřadů v pravém slova smyslu.“*⁴ Jako primární sociální funkci náboženství chápe funkci integrační, kterou lze vystihnout jako schopnost přispívat k utváření sociální solidarity. A právě solidaritu je dle Durkheima třeba vnímat jako hlavní součást společenství. Z toho vyplývá, že náboženství vnímá jako jakési nejpřirozenější vyjádření skutečnosti, která je přítomna ve všech společnostech. Tím se dostáváme k významnému rozdělení, jímž je rozlišení reality na dvě části – kdy jako hlavní sféru vnímá „skutečné reálno“, nebo –li sakrální, a jako druhou sféru, z této odvozené - sféru profánní.⁵

Náboženství nám tedy, stručně řečeno, pomáhá utvářet etická rozhodnutí, usměrňuje naše jednání, nabízí orientaci na něco, co je mimo každodenní běh života (posvátno) – a tím napomáhá překonávat strasti každodenního života díky zaměření se na posvátno, které se nakonec jeví jako něco smysluplného. Nabízí pocit bezpečí, jistoty, a to hlavně díky rituálu, který má schopnost vtáhnout jedince do vztahu s „mimosvětským“. Dále přispívá k utvoření a udržení vlastní identity, a to skrze přijetí náboženských hodnot, výkladů světa, člověka i společnosti, a tím nabízí i lepší pochopení sebe sama.⁶ Náboženství hraje ve společnosti a kultuře zásadní roli, která je s ní neodmyslitelně spjata – formuje společnost a prochází proměnami spolu s ní. Pokud chce někdo porozumět našim kořenům – kultuře či sociálním institucím, je zapotřebí neopomenout právě náboženství. Většina tradičně etablovaných kulturních prvků má totiž náboženské kořeny, i přes to, že si to v současnosti možná příliš neuvědomujeme.⁷

V této souvislosti lze zmínit i amerického sociologa José Casanovu, který hovoří o tzv. „postkřesťanské evropské společnosti“, která, ač křesťanství a především církve odmítá, se mnohdy ohání například obecnými lidskými právy a neuvědomuje si, že i tato práva vycházejí právě z křesťanské etiky.⁸

Pouze zdánlivě hrálo náboženství ve společnosti důležitou roli jenom v minulosti, jeho odkazy a kořeny se dotýkají společnosti a institucí i v současné době. Možná, že se na to pouze začalo zapomínat. Zda je důvodem nastolený socialistický režim a pochmurné postavení náboženských institucí v něm, se zabývají další strany práce.

---

⁴ Cit. DURKHEIM, Émile, *Elementární formy náboženského života: systém totemismu v Austrálii*, Praha: Oikoymenth, 2002, str. 460.

⁵ Srov. VÁCLAVÍK, David, *Náboženství a moderní česká společnost*, Praha: Grada Publishing, 2010, str. 10-11.

⁶ Srov. Tamtéž, str. 10-12.

⁷ Srov. NEŠPOR, Zdeněk R. a Dušan LUŽNÝ. *Sociologie náboženství*, Praha: Portál, 2007, str. 12.

⁸ Srov. Tamtéž, str. 12.

1.2. Společnost jako zdroj náboženství : nastínění kulturní teorie

Stěžejními tématy práce jsou tedy společnost a náboženství. Tudíž je zapotřebí vztah mezi nimi popsat a zjistit, zda se vzájemně ovlivňují, popřípadě jak. A jelikož se tímto tématem zabýval již zmiňovaný tvůrce francouzské sociologické školy Émile Durkheim a jeho myšlenky ovlivňují i současnou sociologii náboženství, příkladů je mnoho. Protože by byl tento výčet rozsáhlý a nezapadal by do obsahu práce, budu se dále zabývat pouze jeho teorií o vzájemném vztahu společnosti a náboženství.⁹

V následujících odstavcích se tedy věnuji nastíněním jeho teze, která spočívá v myšlence společnosti jako zdroje náboženství. Zprvu se pozastavím u „společnosti“ jako pojmu, kterou Durkheim chápe jako entitu svého druhu a staví ji „výše“ než jedince - nadřazuje ji.

Povaha a funkce společnosti jsou podle něj závislé na povaze a funkci společenského vědomí, které chápe jako souhrn individuálních vědomí, vnímá ho tedy jako nezávislé jsoučno.¹⁰ Tato kolektivní paměť a vědomí podle něj koriguje veškerý život a utváří kulturu jako takovou. Náboženství tedy Durkheim chápe jako skutečnost společenskou a společenské vědomí je podle něj výsledným zdrojem morálky a náboženství. Z toho plyne, že vnímá náboženství jako odraz tohoto skupinového vědomí.¹¹ Tvrdí, že společnost a náboženství se vzájemně silně ovlivňují. V tomto ohledu se zabýval hlavně pojetím společenských vazeb a integrace, dále se zabíral strukturou institucí společenské kontroly, které se odrážejí v náboženství a morálce společnosti. Právě v již zmiňované společenské integraci jsou podle něj podstatné symboly, a to zejména ty náboženské, jelikož je společenský život ve všech svých ohledech možný skrze široce pojatý symbolismus různého druhu.¹²

Tuto integrační funkci plní náboženství dvěma způsoby, a to skrze praxi víry a obřady, které vyjadřují určité způsoby chování skupiny. Náboženské symboly, rituály, slavnosti a obřady umocňují prvky kontrolující disciplínu společnosti – na základě toho ji spojují a revitalizují. Durkheim totiž předkládá tvrzení, že projevy náboženské praxe

---

⁹ Srov. VIDO, Roman, *Vstanou noví bohové, Odkaz Émila Durkheima pro moderní sociologii náboženství*, IN: LUŽNÝ, Dušan, VÁCLAVÍK, David a kol., *Individualizace náboženství a identita, poznámky k současné sociologii náboženství*, Praha: Malvern, 2010, str. 41.

¹⁰ Srov. ALDRIDGE, A., *Religion in the Contemporary World. A social Introduction*, Cambridge: Polity Press, 2000, str. 34-55. IN: PASTUSZAK, Jarosław, *Člověk, kultura, náboženství: principy a východiska interkulturního a mezináboženského dialogu*, Ostrava: Moravapress, 2013, str. 18.

¹¹ Srov. NIELSEN, Donald A., *Three faces of God. Society, Religion, and the Categories of Totality in the Philosophy of Émile Durkheim*. Albany: State University New York Press, 1999, passim. IN: Tamtéž, str. 18-19.

¹² Srov. DURKHEIM, É., *Elementární formy náboženského života*, Praha: Oikoymenh, 2002, str. 31-57.

sjednucují vztahy mezi Bohem a společnostmi – podle něj je Bůh symbolem společenské moci. Jedinci, kteří sdílejí jeden typ víry se skrze sdílení stejného obsahu cítí být propojeni – tvrdí, že to, co je svaté, utváří společnost - tedy spojuje jedince. A to, co je světské, vytváří jedinec pomocí individuální smyslové zkušenosti. Aby mohly tyto symboly konat svou integrační úlohu, musí být logicky vyjádřeny v praxi – a to skrze zmiňované rituály a obřady.¹³

Z předchozího textu vyplývá, že Durkheim „*ztotožňuje náboženský jev s teoreticky uchopenou společenskou strukturou a náboženský život se životem společenským. Základním pramenem náboženství je fungující společnost.*“¹⁴ A tím se dostáváme k tvrzení, které je pro mou práci stěžejní, jelikož předkládá teorii toho, že všechna náboženství se vztahují k aktuální společnosti. Jako důkaz Durkheim podává skutečnost, že zánik společenských vazeb je propojen se zánikem právě náboženských prožitků, a to podle něj funguje i obráceně. Dále tvrdí, že jakýkoli rozvoj či změna ve sféře náboženství jsou podmíněny změnami ve společnosti. (závěry čerpal na základě zkoumání totemické společnosti).¹⁵ Durkheim už během života uznával, že tradiční náboženství nemá takový společenský vliv jako dříve, a pomalu přestává plnit kolektivní integrační funkci, kterou považuje za nejpodstatnější. Dalo by se ho označit za předchůdce sekularizačních teorií.¹⁶ Ve své knize *Společenská dělba práce* píše: „*Je –li nějaká pravda, kterou historie potvrdila mimo veškerou pochybnost, je to skutečnost, že náboženství zaujímá stále menší podíl v životě společnosti. Zpočátku bylo náboženství přítomno všude, všechno, co se týkalo společnosti, bylo náboženstvím. Tato slova byla synonyma. Postupně se z náboženské funkce začala vydělovat funkce politická, ekonomická a vědecká, ustavily se samostatně a získávaly stále výraznější světský charakter. Zkrátka oblast náboženství se nerozšiřuje současně a ve stejné míře s oblastí světského života, ale neustále se zužuje.*“¹⁷

Pro celistvé pochopení je potřeba konstatovat, že Durkheim zabsolutizoval společenský rozměr náboženství, a tím osekal a zúžil komplikovaný jev náboženství do jednoho rozměru. Nezabýval se totiž psychologickou či ontologicko-existencionální

---

¹³ Srov. Tamtéž, str. 19-20.

¹⁴ Cit. PASTUSZAK, Jarosław, *Člověk, kultura, náboženství: principy a východiska interkulturního a mezináboženského dialogu*, Ostrava: Moravapress, 2013, str. 20.

¹⁵ Srov. Tamtéž, str. 20.

¹⁶ Srov. VIDO, Roman, *Vstanou noví bohové, Odkaz Émila Durkheima pro moderní sociologii náboženství*, in: LUŽNÝ, Dušan, Václavík, David a kol., *Individualizace náboženství a identita, poznámky k současné sociologii náboženství*, Praha: Malvern, 2010, str. 43.

¹⁷ Cit. DURKHEIM, Émile, *Společenská dělba práce*, Brno: Centrum pro demokracii a kulturu, 2004, str. 145-146.

strukturou ani funkcí náboženství, kterou plní v životě osoby. Ve své práci upřednostňuje právě rozměr společenský před individuální-osobní existencí.¹⁸

Na závěr kapitoly se pokusím shrnout ústřední myšlenky, které se nejvíce dotýkají obsahu práce, a tím teze Durkheima ukotvit v tématu.

Dle Durkheima je náboženství přítomno ve veškerém společenství a zároveň je pro správné fungování společnosti nezbytné. Nejzákladnější funkcí náboženství je schopnost integrace společnosti, která je základním kamenem pro utvoření sociální solidarity a celkově k soudružnosti skupiny. Společnost a náboženství se podle něj tedy významně ovlivňují – a to tak podstatně, že je zánik společenských vazeb propojen se zánikem náboženských prožitků a obráceně.

Tím se dostávám k následnému propojení s tématem práce, kdy sleduji, zda to, jakým způsobem ovlivnil komunistický režim nastolený v Československu fungování náboženství a společnosti jako takové, mělo vliv na polistopadové postavení náboženství ve společnosti svobodné. Ústřední otázka tedy zní, zda tehdejší komunistický režim snahou přetvořit společnost od základů ovlivnil postavení a vnímání náboženství v současné české společnosti.

---

¹⁸ Srov. PASTUSZAK, Jarosław, *Člověk, kultura, náboženství: principy a východiska interkulturního a mezináboženského dialogu*, Ostrava: Moravapress, 2013, str. 20.

2. Snaha o realizaci komunismu v Československu

Pro vybudování pevné půdy tématu práce je zapotřebí nejprve popsat komunismus a jeho základní myšlenky, kterými se jeho přívrženci řídili. Počátky komunistické ideologie vznikly již v roce 1848, a to skrze hlavního iniciátora - německého filozofa Karla Marxe, který věřil, že v rámci marxistické představy budou lidé žít v dokonale kolektivně svobodné společnosti. Komunismus tedy chápeme jako konečné a nevyhnutelné stádium, do kterého měla společnost dospět skrze fázi socialismu.¹⁹ Po překonání socialismu se mělo dosáhnout toužené rovnosti všech lidí, a to bez ohledu na jejich majetek, pohlaví a rasu. Další z hlavních znaků ideologie, který nelze opomenout, je velmi tvrdé oponování kapitalismu s cílem dosáhnout proletariátu, kdy dělnická třída skrze revoluci „zhoubný“ kapitalismus vymítí. Ideální komunismus také symbolizuje vláda většiny nad menšinou ve smyslu ovládnutí jedince skrze společnost, kdy je společnost chápána jako velmi podstatný hybatel revoluce.

Hned zpočátku je třeba poukázat na několik zřejmých nedostatků komunistických myšlenek. Jedna z nich je, že tato představa kolektivního osvobození měla velmi zásadní vadu, a to takovou, že nezahrnovala, ba dokonce potírala svobodu individuální. Z toho vyplývá, že ač mohla znít představa konečné komunistické společnosti ideálně, tak popírala jedince a jeho individuální potřeby i tužby. Dalším známým příkladem je fakt, že se vytyčených cílů komunismu v praxi dosahovalo skrze všechny možné prostředky, v neposlední řadě pomocí permanentních násilných zásahů do struktur společnosti a skrze omezování svobody právě jednotlivců.²⁰

Marxisticko-leninská spása tedy měla být alespoň na první pohled optimistická. Určitými prvky dokonce srovnatelná se spásou hlášanou biblickým prorokováním, ale snažila se jej překonat. Jejím cílem bylo oládnout přírodu jaká je, člověka jaký je, a dospět do jakési mesiášské doby míru a spravedlnosti, kde se vlk bude pást s beránkem, kde budou odstraněny kázeň a frustrace týkající se manželství, rodiny, majetku, práva a všech nedostatků života. Konečně i samotná smrt měla být přemožena – produktem socialismu měl totiž být „Nový člověk“, jakési blahoslavené tělo. Tato spása měla být vložena samozřejmě do rukou člověka, ne Boha, a dosáhnout se ji mělo politickými

---

¹⁹ Srov. BROWN, Archie, *Vzestup a pád Komunismu*, Brno: Jota, 2011, str. 23.

²⁰ Srov. Tamtéž, str. 23.

prostředky.²¹

Tím se dostáváme k potřebě připomenout založení komunistické ideologie na tzv. vědeckém materialismu společnosti, který se vyznačuje popíráním všeho nadpřirozeného. S tímto tvrzením je opět spjat německý filozof Karl Marx, který již v 19.století tvrdil, že náboženství je opium lidstva, jež brání v přerodu ze socialistické na komunistickou – konečnou, ideální společnost. A režim se těmito hesly samozřejmě inspiroval, tudíž bylo náboženství chápáno jako jedna z překážek bránící v transformaci v lepší společnost. Toto tvrzení naznačuje, že náboženství tedy režimem v praxi podporováno nebylo - ale o tom až později.²²

Pokud jde o zařazení ideologie, tak komunismus vykazuje jisté známky totalitní ideologie, které se podle francouzského historika Aliana Besancona či francouzského filozofa Raymonda Arona vyznačují tím, že oživují stát a snaží se stát jeho oficiální a jedinou pravdou – tudíž zabránit všemu a všem ve zpochybnění uměle vytvořené „totální“ pravdy. Cílem totalitních režimů je tedy ovládnout nejen hospodářství, ale i profesionální činnosti, zkrátka vše.²³

Stát ve jménu komunistické ideologie podporoval síly, které měly způsobovat pokrok „kupředu“, oproti tomu radikálně, násilně a systematicky potlačoval síly, které společenský pokrok zpomalovaly. Mezi nežádoucí vlivy patřilo zejména: vlastnictví, kapitalismus, práva, kultura a v neposlední řadě komplex tehdejších mravů. Primárně šlo o snahu radikálně změnit společnost od základu.²⁴ Totalitární režim zasahoval do veřejné i soukromé oblasti občanů. Snažil se potírat sebemenší prostor, ve kterém by nějakým způsobem nebyla přítomna politická ideologie.

Je patrné, že takto ustanovený totalitní režim se snažil dosáhnout největší možné homogenity společnosti, a tak zcela ovládnout jednotlivce s cílem kontrolovat a řídit celou společnost. Svět dvacátého století, a s ním i tehdejší československá společnost, prošel několika politickými převraty, kdy byl každý z nich prosazován nesčetnými symbolickými, administrativními i právními opatřeními s cílem svrhnout režim předchozí

---

²¹ Srov. BESANCON, Alain, *Nemoc století – Komunismus, Nacismus a Holocaust*, Praha: Themis, 2000, str. 57.

²² Cit. MAIER, Hans, *Politická náboženství – Totalitní režimy a Křesťanství*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999, str. 17.

²³ Srov. FIALA, Petr, HANUŠ, Jiří, (EDS.), *Katolická církev a totalitarismus v Českých zemích*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2002, str. 11.

²⁴ Srov. Tamtéž, str. 13-14.

a co nejvíce umocnit povahu změny současné, té revoluční.²⁵ Právě komunismus mezi tato mezinárodní politická hnutí dvacátého století patřil, a jak už to tak bývá, reakce na něj byly různé – na jedné straně byl vnímán jako naděje v blýskavou budoucnost, na straně druhé jako největší světová hrozba. I přes tuto prvotní dichotomii komunistická ideologie expandovala a jednou ze zemí, které zasáhla, bylo právě tehdejší Československo.²⁶ Zde se nabízí otázka, zda lze chápat marxisticko-leninskou ideologii jako komunistickou? Podle Miroslava Nováka, který interpretuje Aronovu politickou ideologii, není komunismus pouhou degenerací marxismu, ale naopak jeho možnou interpretací. Komunismus totiž není ve své podstatě teoretickou interpretací marxismu, ale právě jeho praktickou aplikací – určitým pokusem o uskutečnění marxistických idejí.²⁷

Právě v Československu mezi lety 1948-1989 se v praxi jednalo o snahu uskutečnit zmiňované cíle komunismu. Tudiž se tehdejší Československo ocitlo v okovech, ve kterých je nečekalo nic dobrého.

Touženým cílem nastoleného režimu bylo odumření státních institucí a následně nahrazení dokonale harmonickou, ateistickou společností, která by se sama spravovala.²⁸ Právě společnost, označovaná také jako „lid“, „občané“ či „pracující“, byla pro socialismus stěžejní, byla určena k utváření nové, „lepší“ kolektivní identity. Tato společnost zastínila rodiny i jednotlivce. Vše v politické, ekonomické i sociální rovině se dělo ve prospěch lidu jako celku. A jelikož společnost jako celek měla být aktivním činitelem nového sociálního systému a předčít všechny předchozí řády, musela být logicky nepřetržitě vedena tím „správným“ směrem, a to skrze ideu „nového člověka“, jehož nejvyšší hodnotou měla být práce, a to zejména pro budoucnost vytvořené socialistické společnosti.²⁹

Pro upřesnění je třeba vyzdvihnout, že se socialismus chápe jako jediný spravedlivý sociální režim v moderních dějinách, ve kterém neexistuje vykořisťování, a lidé žijící v něm mohou pracovat dle svých schopností a odměňování jsou podle svých zásluh.³⁰ A právě takto vyznívající přísliby ovlivnily budoucí vývoj poválečného Československa. Nastolení socialismu v Československu totiž neprobíhalo tak násilně jako

---

²⁵ Srov. MAYER, Francois, *Češi a jejich Komunismus – paměť a politická identita*, Praha: ARGO, 2009, str. 52.

²⁶ Srov. BROWN, Archie, *Vzestup a pád komunismu*, Brno: Jota, 2011, str. 24.

²⁷ Srov. NOVÁK, Miroslav, *Mezi demokracií a totalitarismem – Aronova politická sociologie industriálních společností 20. století*, Brno: IIPS, 2008, str. 78-79.

²⁸ Srov. BROWN, Archie, *Vzestup a pád komunismu*, Brno: Jota, 2011, str. 25.

²⁹ Srov. HOLÝ, Ladislav, *Malý český člověk a skvělý český národ – Národní identita a postkomunistická transformace společnosti*, Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010, str. 27.

³⁰ Srov. Tamtéž, str. 25.

v ostatních zemích, režim nebyl lidu vnucen zbraněmi sovětských vojsk. Většině obyvatelstvu se zdála spravedlnost a rovnost slibovaná socialismem přitažlivější, než spravedlnost a nerovnost deklarovaná kapitalismem.³¹ Na což poukazovala i snaha místních intelektuálů, kteří se pokoušeli uchopit a pojmenovat základní myšlenky toho, co znamenalo žít v socialistickém státě a jaký vliv to mělo hlavně na vztahy mezilidské, spíše než na politický a ekonomický systém – a dospěli k tomu, že socialismus jako systém degraduje křesťanské a celkově západní etické kulturní hodnoty. Stejně tak o tom pojednávalo prohlášení Občanského fóra zveřejněného těsně před generální stávkou před pádem komunistického režimu, které hovořilo o hluboké morální, sociální, duchovní, ekologické a ekonomické krizi, ve které se společnost díky komunismu nacházela. Obecně lze říci, že během režimu došlo k postupné destrukci základních principů slušnosti a čestnosti, tedy k degradaci norem dosud nastaveného tradičního civilizovaného chování.³² Zde lze připomenout tezi Durkheima o provázání společnosti a náboženství. V tom případě, kdy se degradace hodnot společnosti musí promítnout i v náboženském ohledu.

Jako příklad lze připomenout poslední roky socialismu v Československu, kdy se hodnoty jako vlastnit pěkný byt, auto a v neposlední řadě víkendovou chatu na rekreaci a s tím spojený určitý životní standart doby dalo považovat za symboly socialistické společnosti. Byly to pilíře života, o které většina občanů usilovala – možná protože jiné nebyly v nabídce - a tím pádem se pro spoustu lidí stalo usilování o větší společenské dobro nepotřebným či nemožným, jelikož se toto zdálo první pohled jako vše, čeho se dalo v socialismu dosáhnout. Život během režimu nepřinesl nejen degeneraci hodnot a morálky, ale i jiné hrůznosti, jako například inscenované soudní procesy, které byly určeny k systematickému zastrahování, a perzekuce uplatňované vůči přímým, ale i potenciálním odpůrcům ideologie. Spektrum nepohodlných občanských složek bylo široké, počínaje příslušníky nekomunistických stran, členy zahraničního – zejména západního odboje, až po živnostníky, soukromé rolníky, ale i dělníky, ženy v domácnosti, skauty i sokoly. V neposlední řadě tato perzekuce zasáhla osoby věřící a jejich církve.³³ Naštěstí se ale tento typ seberealizace a hlavně teror ze strany státu vůči nepohodlným v komunistické éře stal tématem disidentů, s následným konstatováním hluboké morální krize společnosti

---

³¹ Srov. Tamtéž, str. 24.

³² Srov. Tamtéž, str. 23.

³³ Srov. Kolektiv autorů, *Církevní procesy padesátých let, (sborník příspěvků z konference)*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, str. 5.

a snahou proti morálnímu propadu společnosti a hlavně proti režimu bojovat.³⁴

A nejen tím započala 40 let trvající diktatura plná strachu, nemožnosti svobodné volby jednotlivce, přetváření výroby a spotřeby, ale i morálky, způsobů chování a neutichající psychický i fyzický teror těm, kteří se nepodvolili a bojovali za spravedlnost a morální hodnoty jim vlastní, tedy období, kdy si všichni měli být rovni, měli mít všeho stejně, a jak už to tak v životě chodí, tak i přes socialistický režim měl někdo více a někdo méně. To je důkaz utopie, která dlouhodobě ovlivnila společnost a která měla skončit mnohem dříve.

3. Postavení náboženství v Československu po roce 1948

Tato kapitola se zabývá postavením náboženství v komunistickém režimu v Československu. Vztah mezi náboženstvím a nově nastoleným režimem lze popsat přinejmenším jako vyostřený a nepřátelský. Jak už vyplývá z předchozích pasáží, náboženství bylo režimem chápáno jako zásadní překážka v přerodu ze socialistické společnosti v komunistickou. V práci se zaměřuji zejména na církve katolickou, jelikož byla podrobena největší zášti ze strany režimu, a to z několika důvodů. Jedním z nich je, že byla nejpočetnější – v roce 1950 se k ní hlásilo 76,5% obyvatel. Jako další důvod lze chápat to, že byla hierarchickým uspořádáním nejorganizovanější a nejdisciplinovanější. Z toho plynou následné útoky na biskupy a snahy narušit jednotu kněží a roztřídit je na „pokrokové“, „nevyhraněné“ či „reakční“. Další podstatnou příčinou jejího pronásledování bylo ústředí katolické církve v zahraničí – díky tomu následné snahy odtrhnout církve od Říma a vytvořit církve národní. A nejspíše tím nejzásadnějším argumentem bylo odmítnutí legitimacy poúnorového režimu katolickou církví, a to jako jedinou.³⁵

Rozkol náboženské situace započal únorem 1948 a nově nastoleným komunistickým režimem, který se sice zpočátku tvářil přizpůsobivě vůči svobodě svědomí i náboženskému vyznání (VIII. Sjezd komunistické strany březen 1946), ale právě opak byl pravdou. Během totality 1948-1989 se tedy odehrával zápas o nadvládu státní ideologie nad náboženstvím, které bylo pro socialistickou společnost zpátečnické a

---

³⁴ Srov. HOLÝ, Ladislav, *Malý český člověk a skvělý český národ – Národní identita a postkomunistická transformace společnosti*, Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010, str.38.

³⁵ Srov. VAŠKO, Václav, *Přehled a charakteristika církevních procesů padesátých let*, IN: KOLEKTIV AUTORŮ, *Církevní procesy padesátých let: Sborník příspěvků z konference*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, str. 15.

nepřípustné.

Podobné postavení zaujímal ale i církev katolická vůči nastolenému režimu, který označila za nezákonný a následně Československá biskupská konference odmítla požadavek vlády o uznání církve o legitimitě poúnorového režimu. Díky tomu, a po situaci, která se odehrála po červnových volbách do Národního shromáždění a po zamítnutí suspenze kněží, kteří přijali politické funkce, se napětí mezi církví a státem značně vyostřilo a situace byla chápána jako jednoznačné odmítnutí loajality církve vůči státu.³⁶

Tyto události přispěly k vážnosti přesvědčení, že církev, a to zejména církev katolická, budou obtížnou překážkou v touženém ovládnutí společnosti státem. A jelikož komunismus zabraňoval všem jeho „rivalům“ v jejich existenci, a to samozřejmě pod zástěrkou většího dobra, svobody a rovnosti než před Bohem, napětí mezi církví a státem eskalovalo. Komunistická utopická ideologie představovala jakýsi idealizovaný vstup do nového světa, kdy nabízela Židům odstranění břemene přikázání, překážek tory a konflikty s národy. Zbavovala je tíže být Židem a křesťané byli přímo vyzváni zřít se víry v Boha.³⁷ Režim se snažil občanům nabídnout víru uměle vytvořenou, která měla být „lepší“, možná „lákavější“, a to víru v ideologii komunismu.

Český diplomat a katolický aktivista ve své knize *Dům na skále* napsal myšlenku ve zkratce toto téma vystihující: „*Místo víry v Boha vynucovaná víra v jednu „vševědoucí“, „vševidoucí“ a „všemohoucí“ Stranu.*“³⁸ A této straně vládli komunisté, lidé, kteří využívali křesťansky nepřipustných praktik k dosažení svých cílů.

Mezi komunismem a náboženstvím lze ale v určitém ohledu spatřit kromě zásadních rozporů i určitou podobnost. Přesněji lze mluvit spíše o snaze nahradit náboženství pomocí prvků právě náboženských. Náboženství má totiž také sklony vypracovávat člověku podrobné předpisy chodu života, ale v případě víry jsou to spíše určité návody k jednání - narození, svatbu i smrt doprovází speciální rituály. Tímto společným znakem náboženství a totalitárního systému je tedy **rituál**.³⁹ Avšak tato na první pohled podobnost se rozděluje v tom ohledu, kdy komunistický režim oproti církvi rituály nařizuje dodržovat pod pohrůzkou trestu, který měl být vykonaný státem, ale ne

---

³⁶ Srov. VÁCLAVÍK, David, *Náboženství a moderní česká společnost*, Praha: Grada Publishing, 2010, str. 98.

³⁷ Srov. BESANCON, Alain, *Nemoc století – Komunismus, Nacismus a Holocaust*, Praha: Themis, 2000, str. 62-63.

³⁸ VAŠKO, Václav, *Dům na skále 3 – církev vězněná*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008, str. 13.

³⁹ Srov. MAIER, Hans, *Politická náboženství – Totalitní režimy a Křesťanství*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999, str. 26.

Boží vůlí. Díky tomu je patrné, že komunismus se snažil náboženství nahradit absolutně, a to praktikami, které jsou převzaty od náboženství samotného. Popsaný vztah náboženství a komunismu stručně vystihuje teze francouzského historika Alaina Besancona: „*Komunismus je žárlivý a nepřijímá „jiné Bohy před svou tváří.*“⁴⁰ A jelikož viděl v náboženství rivala, snažil se ho systematicky eliminovat a nahradit.

K odstranění a nahrazení náboženství v socialistickém Československu tehdejší vládcí režimu tedy využívali různých praktik – jednou z nich byla i snaha vybudovat dojem toho, že socialistický režim církvi odporovat nebude, viz. Katolická akce¹.

Komunistická idea měla mnoho tváří a snažila se ukazovat právě tu, která v tu chvíli byla žádoucí. Ideologie komunismu uměla otevírat pomyslné brány „svobody“ a „štěstí“ pro kohokoli, tyto brány nalézala a nabízela v beztřídní společnosti – pro masy lidí lákavá myšlenka. Možná proto komunistický režim trval nebývale dlouhou dobu v porovnání s jinými totalitními režimy doby. Jak k dosažení zmíněných cílů komunistický režim využíval neustálý psychický, ale i fyzický teror se věnuji v následující podkapitole.

3.1. Nastínění restrikcí státu vůči náboženství

Jak již bylo řečeno, komunistická vláda se snažila omezovat, řídit a eliminovat církve a jejich ideje, které se neslučovaly s tehdejším režimem. A jelikož je marxistickoleninská ideologie charakteristická právě bojovným ateismem, který se vyznačuje nesnášenlivostí a bojem proti všemu, co je duchovního rázu – tedy proti náboženství v jakékoliv podobě – nastalo církvim těžké období.⁴¹ Vzhledem k tématu práce se zabývám restrikcemi vůči církvi katolické, která je nejvíce spjata s Československem během éry komunistického režimu.

Již pár týdnů po únoru 1948 státníci neotáleli a probíhala jednání mezi představiteli katolické církve a československého státu. Už během těchto hovorů byl na církev vyvíjen značný nátlak, navíc již v tu dobu probíhalo několik proticírkevních opatření, těmi bylo například – omezování církevního tisku, spolků, uzavírání církevních škol a následné zabírání jejich budov. Je přirozené, že díky těmto restrikcím rozhodně nerostla důvěra církve v upřímnost komunismu. Poslední příčinou k ukončení jednání ze strany církve bylo nalezení odposlechu na biskupské konferenci v Dolním Smokovci konaném 22. a

---

⁴⁰ Cit. BESANCON, Alain, *Nemoc století – Komunismus, Nacismus a Holocaust*, Praha: Themis, 2000, str. 65.

⁴¹ Srov. VAŠKO, Václav, *Dům na skále 3 – církev vězněná*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008, str. 13.

23.3 1949.⁴² Mimo jiné se nově nastolenému režimu již začátkem padesátých let podařilo z části znehybnit činnost římskokatolické církve a totálně eliminovat církev řeckokatolickou, hlavně v oblasti jejího oficiální působení – biskupové byli internováni, aktivní kněží, ale i laici byli vězněni, zrušilo se mnoho řádů a kongregací a nově vytvořený komunistický systém kontroloval a omezoval jakoukoliv církevní činnost. Padesátá a polovina šedesátých let se tedy zjevně celkově projevovala s velikou razancí vůči veškerému náboženství.⁴³

To „*Co se komunistickým ideologům nepodařilo během prvních let jejich vlády, kdy došlo k nejtěžším proticírkevním represím, to záhy začali zvolna „dohánět“ tlakem na věřící, který z nich dělal „občany druhé kategorie“. Byla vyhlášena neslučitelnost víry se členstvím v komunistické straně a v dalších „progresivních“ organizacích, aktivní věřící začali být diskriminováni v zaměstnání, prostřednictvím omezování studijních možností svých dětí a podobně.*“⁴⁴ Z toho je patrné zasahování státu do soukromí občanů, čímž ideologie záměrně umocňovala v lidech strach z jakéhokoliv odporu.

Začátkem šedesátých let byla stále spousta katolických věřících i duchovních internována a probíhaly spousty nových procesů namířených jak jinak, než proti katolíkům. (Například věznění státem neuznávaného biskupa Hlada či katolického kněze a pozdějšího tajného biskupa Krátkého).⁴⁵

Mezníkem v postavení církve v komunistickém režimu se stala právě polovina zmiňovaných šedesátých let, známá jako mírné oteplení. Toto období je specifické tím, že už byla propuštěna většina katolických vězňů, duchovních i laiků a arcibiskup Beran vycestoval do Vatikánu. Pražské arcidiecéze se jako administrátor chopil biskup Tomášek. V této éře tedy následovalo tzv. krátké „uvolnění“ v restrikcích státu vůči církvím a na chvíli to vypadalo o něco optimističtěji. Mezi sedmdesátými a osmdesátými lety se ale situace pro katolickou církev opět velice zhoršila.⁴⁶

Právě následný vstup vojsk Varšavské smlouvy a s tím spojené období tzv. normalizace pro církev znamenalo z morálního hlediska větší nebezpečí než státní teror v padesátých letech, kdy se teror režimu vůči církvi stupňoval. K vytouženému cíli

---

⁴² Srov. VLČEK, Vojtěch, *Procesy s řeholníky v 50. letech a v první polovině 60.let* (sborník příspěvků z konference), Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří, 2002, str. 113.

⁴³ Srov. FIALA, Petr, *Laboratoř sekularizace – Náboženství a politika v ne-náboženské společnosti český případ*, Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, str. 39- 40.

⁴⁴ Cit. NEŠPOR, R., Zdeněk, *Příliš slábi ve víře - česká ne/regiliozita v evropském kontextu*, Kalich, 2011, str. 81.

⁴⁵ Srov. FIALA, Petr, *Laboratoř sekularizace – Náboženství a politika v ne-náboženské společnosti: český případ*, Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, str. 40.

⁴⁶ Srov. Tamtéž, str. 40.

režimu, tedy k “odnábožštění” společnosti, byly využívány různé praktiky. Beze sporu nelze opomenout zmínit komunistickou propagandu, která se celkem úspěšně snažila církev pošpinit a zničit před očima veřejnosti. Mezi typické praktiky komunistické strany patřila hlavně likvidace všech hlavních reprezentantů církevního a náboženského života, kteří byli nahrazeni pouhou imitací, jež příkyvovala tehdejšímu režimu.“⁴⁷ Konečným cílem bylo připravit náboženské instituce o jejich autonomii – což se komunistickému režimu v Československu více méně podařilo.

Právě Schismatická Katolická akce patří mezi první významnou strategii státu, jak vyloučit biskupy, a tím i Vatikán, a to ustanovením programu „hnutí proti katolíkům“ – tedy o tzv. Katolické akci, která měla být hlavním mluvčím církve a partnerem státu pro různá vyjednávání. Tato iniciativa s vedením kněží otevřeně kolaborujících s režimem, měla za cíl vytvořit souběžnou strukturu stojící v opozici oficiální církve, a tím odstartovat rozkol uvnitř katolické církve.⁴⁸ Z toho plyne, že díky Katolické akci měla vzniknout národní církev separovaná od Vatikánu, která by byla řízena režimem. Katolická akce byla zavedena na konferenci 10. června 1949 v Praze. Stát tuto reformu krátkou dobu vnímal jako základnu pro zavádění své proticírkevní politiky. Jako příklad lze uvést pořádání národních kvazipoutí na významných místech, například na Velehradě, Sázavě, Děvíně a podobně.

Jako obrana církve vůči státním praktikám byly vydány dva exkomunikační dekrety. Jeden z nich byl Dekret nejvyšší Posvátné kongregace svatého Officia, kterým se odsuzovala rozkolnická „Katolická akce“ v Československu, ve které byla „Katolická akce“ uvedena na pravou míru jako falešná akce, která se pouze snažila přivést katolíky k odpadu od katolické církve a odpoutat je od poslušnosti řádných pastýřů církve. Jako druhý, zřejmě i závaznější, byl považován Dekret Posvátné kongregace Svatého Officia, jímž se odstraňovaly pochybnosti o těch, kteří vstoupili do komunistických stran, nebo podporovali jejich činnost. Tento výnos byl legálním výkladem již existujících norem, týkající se obhájců komunismu jako odpadlíků od katolické víry.⁴⁹

„V průběhu roku 1949 se připravovaly zákony, které měly s definitivní platností zakotvit podřízenost církví vůči státu - mělo jimi být legalizováno vše, čeho se stát na církvích dosud dopouštěl mimo – či protizákonně. Literatura celou sadu těchto

---

⁴⁷ Srov. DUKA, Dominik, *Tradice, která je výzvou*, Praha: Portál, 2011, str. 10

⁴⁸ Srov. VÁCLAVÍK, David, *Náboženství a moderní česká společnost*, Praha: Grada Publishing, 2010, str. 99.

⁴⁹ Srov. BALÍK, Stanislav, HANUŠ, Jiří, *Katolická církev v Československu 1945 -1989*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013, str. 23-25.

*legislativních aktů (zákony a vládní nařízení) označuje jako CÍRKEVNÍ ZÁKONY.“*⁵⁰ Jedním z ustanovených zákonů bylo například převedení veškerého soukromého a veřejného patronátu nad kostely, obrocími a jinými církevními ústavy se všemi právy a závazky z toho plynoucími na stát. Tento zákon je platný i v současnosti. Státní příspěvek na opravu kostelů byl schválen málokdy, a přesto byli správcové farností státními úřady voláni po zodpovědnosti za stav církevních budov (jako pozůstatek soukromého vlastnictví a s ním spojenými starostmi). Jediný ze závazků spojený s tímto ustanovením, který stát dodržel, byla úhrada mezd duchovním, (samozřejmě pouze těch se státním souhlasem).⁵¹

Brzy po schválení restriktivních zákonných norem pro církve přešel komunistický režim do dalšího přímého útoku. Jedna z takových prvních velkých akcí proti katolíkům, kterou se budu blíže zabývat, se odehrála koncem roku 1949 pod názvem „Číhošťský zázrak“, při jehož následném vyšetřování byl 25. února 1950 umučen číhošťský farář Josef Toufar. Tím se potvrdila další „úspěšná“ propagandistická akce proti církvi, kdy komunistická propaganda zneužila obvinění ke konečnému ukončení diplomatických vztahů s Vatikánem.⁵² Dodnes není jasné, zda šlo o provokaci z jedné či druhé strany, nebo zda mělo pohnutí kříže o třetí neděli adventní 1949 při kázání Jana Toufara opravdu nadpřirozený charakter. Kříž se údajně pohnul při slovech: „Zde ve svatostánku je náš Spasitel, kterého mnozí neznají.“ Spousta věřících dosvědčila, že se právě v tu chvíli kříž vychýlil z osy a rozpochoval vpravo a vlevo. Tyto informace se samozřejmě začaly rychle rozšiřovat po celé zemi. Na základě těchto událostí byl Jan Toufar 28. ledna 1950 zatčen, dále byli z podezření na spolupráci zinscenování zázraku zatčeni – Vít Tajovský a další premonstráti.⁵³

O této události se měl v brzké době mimo jiné natočit dokumentární film, který měl dosvědčit, že křížem pohyboval sám Jan Toufar soustavou drátů ukrytou za naaranžovanou kyticí. Jan Toufar byl dokonce donucen zúčastnit se natáčení, kde se pod nátlakem psychicky zhroutil, a tak ho odvezli zpět do Valdic. Zmiňovaný dokument byl i přes smrt Jana Toufara dotočen a jeho roli si zahrál prokurátor Čížek, který Jana Toufara vyšetřoval.⁵⁴

---

⁵⁰ Tamtéž, str. 26.

⁵¹ Srov. Tamtéž, str. 28.

⁵² Srov. VÁCLAVÍK, David, *Náboženství a moderní česká společnost*, Praha: Grada Publishing, 2010, str. 102.

⁵³ Srov. BALÍK, Stanislav, HANUŠ, Jiří, *Katolická církev v Československu 1945 -1989*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013, str. 35-36.

⁵⁴ Srov. Tamtéž, str. 36-37.

25. února 1950 ve státním sanatoriu došlo k vyvrcholení celého dramatu. V podvečer téhož času dorazilo do sanatoria několik neznámých lidí a stálý personál dostal mimořádné volno. Jan Toufar byl těmito lidmi umučen.⁵⁵ Čihošťský zázrak lze chápat jako eskalaci teroru ze strany státu vůči katolíkům.

3.2. Období normalizace

Po srpnové okupaci „Varšavskými vojsky“ roku 1968 komunistický režim v Československu procházel obdobím tzv. normalizace. Pro mou práci je toto období režimu podstatné, jelikož bylo pro věřící určitou „zatěžkavací zkouškou“, a to proto, že se státní politika po období 60.let a mírného „oteplení“ ubírala opět ostře anticírkevním a antináboženským směrem. Cílem nebylo pouze odstranění náboženství – sekularizace a laicizace společnosti, ale i následné nahrazení náboženského světónázoru tím vědecko-ateistickým. *„Normalizační teoretikové marxizmu-leninizmu si již dobře uvědomovali, že sekularizační procesy probíhající v moderní společnosti jsou dlouhodobé, a to především proto, že náboženství jsou vlastní silné regenerační a adaptační schopnosti. Tento poznatek je, podobně jako jejich předchůdce, přivedl k přesvědčení, že tzv. odumírání náboženství je nezbytné aktivně napomáhat, a to vzdělávací propagandou.“*⁵⁶ Během normalizačního období vláda státu trvala na vzniku instituce, která by se zaobírala otázkami ateizmu, a to samozřejmě z pohledu marxisticko-leninské ideologie. Díky tomu vznikl roku 1972 v Brně Ústav vědeckého ateizmu jako součást Československé akademie věd. Nově vzniklý ústav se nezaobíral pouze vyvracením náboženství a propagováním ateizmu v teoretické rovině, ale byl základnou pro každodenní přímý teror mířený proti neloajálním příslušníkům církví. Mezi základní funkce pracovníků institutu patřilo cenzurování textů připravených k publikaci, ale na denním pořádku bylo i kontrolování a následné hodnocení duchovních, které bylo mnohdy využíváno k odebírání potřebného státního souhlasu s následným vyřazením nepohodlného duchovního z funkce.⁵⁷

Toto opatření mělo ale stále převážně ideologický význam. Podstatnější dopad na každodenní běžný život věřících a duchovních mělo přijetí restriktivních opatření, která byla inspirována těmi z padesátých let, tudíž byl mnohým duchovním opět odebrán tzv. státní souhlas a církve byly pod přísným drobnohledem státních orgánů. Posléze vznikaly „nové mírové organizace“ katolického duchovenstva (např. Pacem in terris)

---

⁵⁵ Srov. Tamtéž, str. 36.

⁵⁶ Cit. BUBÍK, Tomáš, *České bádání o náboženství ve 20.století, Možnosti a meze*, Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2010, str. 165.

⁵⁷ Srov. VÁCLAVÍK, David, *Náboženství a moderní česká společnost*, Praha: Grada Publishing, str. 115.

a oproti svým předchůdcům, (mírové hnutí katolických duchovních), tento spolek disponoval pevnou strukturou a členstvím s cílem bránit rozmachu tradičního církevního rozpoložení a Vatikánu. Ve vedení stáli lidé s přinejmenším poznamenaným morálním charakterem a vliv sdružení měl dopady na tradiční hierarchii církve takových rozměrů, že se s nimi katolická církev potýkala i po sametové revoluci 1989.⁵⁸

Z těchto důvodů, kdy probíhaly silné politické represe, začalo docházet k přesunu náboženství do soukromého života, právě díky tomu se významně omezila možnost zápasu ideologického ateizmu a náboženství. Represe trvající 20 let naučily věřící své postoje skrývat a přizpůsobit své jednání tomu, co by následovalo, kdyby věřící veřejně projevovali své náboženské přesvědčení. Toto jednání zřejmě o to více provokovalo a protagonisté vědeckého ateizmu se o to více zaměřili na otevřenou protináboženskou propagandu, která měla vést k urychlení zániku náboženství, a to hlavně zaměřením kritiky náboženství mezi mládeží – jelikož právě u ní byl zaregistrován největší vzestup religiozity.⁵⁹

Na útoky ze strany státu církevní členové reagovali několika způsoby. Jedním z nich byla otevřená či utajovaná spolupráce, druhou možností byla snaha držet si od režimu odstup a vyhnout se případným konfliktům. V neposlední řadě ale existovali kněží, jako například pražský teolog Josef Zvěřina či tajně vysvěcený biskup Felix M. Davídek, kteří se snažili vytvořit jakousi alternativu, která by byla schopna alespoň z části nahradit státem ochromenou církev. Díky tomu byla vytvořena „církev skrytá“ a k jejím zakladatelům se postupně přidávali další katoličtí kněží, ale i laici, kteří nesouhlasili se situací, která se odehrávala jak ve společnosti, tak v církvi. Nemálo členů tzv. skryté církve se účastnilo i různých protirežimních aktivit, které byly orientovány zejména na otázky náboženské svobody, rozvíjení teologie a v neposlední řadě na téma lidských práv. Vzhledem k tomu vznikly různé ceněné programy a jedním z nich například ceněný projekt desetiletí duchovní obnovy.⁶⁰ Z již řečeného plyne jediné, a to že i neustálý nátlak a útlak náboženských sdružení ze strany státu neměl tak ničivý dopad, jak by se mohlo zdát. Církevní příslušníci roky trpěli pod nátlakem režimu, ale existovali tací členové církve, jejichž cílem bylo bránit hodnoty a teroru se nepodvolit.

---

⁵⁸ Srov. Tamtéž, str. 117.

⁵⁹ Srov. BUBÍK, Tomáš, *České bádání o náboženství ve 20.století, Možnosti a meze*, Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2010, str. 164-165.

⁶⁰ Srov. VÁCLAVÍK, David, *Náboženství a moderní česká společnost*, Praha: Grada publishing, 2010, str. 117.

4. Náboženství a postkomunistická společnost

V souvislosti s proměnami politických a kulturních rámců dvacátého století, v mém záměru v souvislosti s nastoleným komunistickým režimem v Československu mezi lety 1948 – 1989, je třeba se ptát po proměně společnosti a po současném postavení náboženství v nově vzniklé svobodné společnosti, která byla čtyřicet let nabádána a dokonce donucována k sekularizaci.

Období komunistické diktatury a její ideologie českou církev velmi ovlivňovalo a tato skutečnost se v nově vzniklé demokratické společnosti po pádu komunismu musela zákonitě projevit.⁶¹ Proto se v této kapitole zabývám postavením svobodné katolické církve ve svobodné české společnosti a současně možným vlivem komunistické éry na utváření české religiozity po roce 1989.

Po sametové revoluci přirozeně došlo ke společenským, politickým i ekonomickým změnám, které ovlivnily roli náboženství ve svobodné společnosti, ale i samotný vztah Čechů k víře. Po čtyřiceti letech morální devastace se skrze disidenty typu Václava Havla otevírala možnost víry v lepší budoucnost a řád, který měl mít mnohem větší morální rozměr než režim předchozí. A jelikož bylo náboženství stále považováno za podstatného činitele a pomocníka při potřebné „mravní obnově“, mělo tedy v budování nové společnosti hrát velikou roli. Příkladem byla oblíbenost katolického kněze Václava Malého.⁶²

Toto období lze chápat také jako šanci církví dokázat, jak podstatnou a potřebnou roli ve společnosti sehrává. Bylo to období, kdy společnost bojovala za svou touženou, dlouho odpíranou svobodu. A právě katolická církev byla chápána jako oponent předchozího režimu – tím pádem by se čekalo, že její vliv se bude obnovovat a možná rozšiřovat, to se ale z více důvodů nestalo. Jedním z nich možná byla touha společnosti po naprosto novém uspořádání, ve kterém nebude nic jako dříve.

Po počáteční euforii vzniklé pádem komunismu následovalo období vzájemného připisování viny v domácí politice. Tím se staré předsudky vůči církvi energicky vrátily a nebyly překonány až do dnešního dne.⁶³

---

⁶¹ Srov. FIALA, Petr, *Laboratoř sekularizace – Náboženství a politika v ne-náboženské společnosti: český případ*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, str. 39.

⁶² Srov. VÁCLAVÍK, David, *Náboženství a moderní česká společnost*, Praha: Grada publishing, 2010, str. 130.

⁶³ Srov. ROKYTA, Hugo, *A glance at the history and present of the Bohemian countries*, IN: MAIER, Hans, *Totalitarianism and political religions, Concepts for the comparison of dictatorships*, Routledge, London and New York: Taylor and Francis Group, 2009, str. 96.

Pro správné ukotvení tématu je třeba popsat, co chápeme pod pojmem **sekularizace**. Pojem sekularizace byl původně chápán především jako snaha o odstranění světské moci církve, což ve své podstatě znamenalo zabavení majetku a potlačení politické moci. Takto stanovený koncept sekularizace lze uplatnit i na období socialistického režimu a jeho snahy o vyřazení světské moci ze společnosti.

V současné době se ale pracuje s procesem sekularizace, který je založen na interpretacích zakladatelů sociologie náboženství, a to Emile Durkheima a Maxe Webera, kteří chápou úpadek role a významu náboženství jako doplňkový proces, který je ovlivněn snahou náboženských skupin přizpůsobit se současnému světu a odmítáním určitých prvků náboženství lidmi samotnými.⁶⁴

Pro můj záměr je stěžejní druhá komponenta, a to snížení sociální významnosti náboženství, kdy jako příklady lze uvést hned několik faktů – a to pokles účasti na náboženském životě (bohoslužby, zpovědi, náboženské svátky), dále pokles závaznosti ortodoxních myšlenek a praktik a snížení podpory náboženským organizacím. Je třeba si uvědomit, že sekularizaci nelze chápat pouze jako politicko-společenský proces, jelikož se zdá, že zasahuje i do výkladu světa, včetně přístupu k tomu, co světem nazýváme. Jako doklad těchto změn lze uvést mizení náboženských prvků z obsahů filozofie, umění, ale i vědy, která je sama ztělesněním autonomního a sekulárního pohledu na svět. Proces sekularizace se udál i v lidském vědomí samotném.⁶⁵

Výklad francouzské socioložky Daniele Hervieu-Légrové o evropské sekularizaci obsahuje tvrzení, o tom, že náboženství předpokládá vztah mezi jedincem a společností, který člověka „zakotvuje jako příslušníka posloupností minulých, současných i budoucích členů této společnosti, a to prostřednictvím kolektivní paměti, která tvoří základ legitimizace a tím i existence každé společnosti.“⁶⁶ Problém ale shledává v tom, že náboženství v Evropě tuto úlohu přestala vykonávat. Na tom podle ní mají zásluhu proticírkevně zaměřené snahy o eliminaci náboženského monopolu ve prospěch multikulturní společnosti a zároveň snahy zavedených církví zachránit alespoň zbytky svého vlivu a snahy reagovat na současné výzvy, čímž reformovaly vlastní působení

---

⁶⁴ Srov. VÁCLAVÍK, David. *Náboženství a moderní česká společnost*, Praha: Grada publishing, 2010, str. 30-31.

⁶⁵ Srov. Tamtéž, str. 31-32.

⁶⁶ Cit. NEŠPOR, Zdeněk R. *Příliš slábi ve víře: česká ne/religiozita v evropském kontextu*, Praha: Kalich, 2010, str. 24.

směrem k subjektivizaci, a tím došlo k přerušení sociálních i mezigeneračních pout.⁶⁷ Z toho důvodu tvrdí, že již není pro současnou evropskou religiozitu charakteristická tradiční zbožnost, ale nástup „konvertitů“ a „poutníků“, jejichž konverze nemusí být poslední, a pro které je osobní náboženské hledání podstatnější, než určení jeho cíle, a jejichž cesta může být chápána pouze jako výraz nesouhlasu s oficiální církevní zbožností. Z toho plyne, že odnáboženštění není pouhým důsledkem modernizace a nárůstu racionality – ve který věří zastánci sekularismu-, ale pravým důvodem je neschopnost moderních evropských společností rozpadlé kulturní hodnoty nahradit vytvořením nových, adekvátních.⁶⁸

Ve druhé polovině dvacátého století tento zájem o účast na církevním dění klesl tedy ve většině evropských zemí, nejen v České republice – to lze připomenout na faktu snížení aktivity i uvnitř církve. Spolu s tím výrazně klesla i míra aplikace církevních norem na sociální život.⁶⁹ A právě tyto změny mohly být zapříčiněny ztrátou důvěry společnosti vůči církvím, které byly během komunistického režimu utlačovány a podkopávány státem ve jménu ideologie.

Také významný profesor sociologie Thomas Luckmann, ale i další, prezentují tvrzení, že lidé během života potřebují určité sebezpřesažení, ke kterému by se mohli vztahovat. A pakliže v tomto ohledu přestanou fungovat tradiční víry, v našem případě křesťanství, budou je hledat v něčem jiném – například v pokroku, nacionalismu, vědě či v ideologii volného trhu.⁷⁰

Zde lze opět připomenout Émile Durkheima, a to v souvislosti s násilnou devastací hodnot společnosti způsobenou režimem, na které tradiční církve nebyla schopna reagovat. A následné porevoluční hledání hodnot nových, spojené s touhou uspokojit nové touhy – a to možná skrze nové náboženské zkušenosti.

Z toho tedy plyne důvod, proč se již zmiňované snižování zájmu o tradiční církve snažila nahradit tzv. nová náboženská hnutí, kterými byly kupříkladu náboženské sekty, deriváty z východních náboženských tradic či nově vytvořená náboženství.⁷¹

Pro příští pochopení je nutné rozlišovat mezi dvěma primárními rozměry dnešní religiozity. První z nich je religiozita tradiční – ta je propojená s náboženskými institucemi typu církve a je charakterizována členstvím v náboženské skupině, účastí na bohoslužbách

---

⁶⁷ Srov. Tamtéž, str. 24-25.

⁶⁸ Srov. Tamtéž, str. 25.

⁶⁹ Srov. Tamtéž, str. 60.

⁷⁰ Srov. NEŠPOR, Zdeněk R. a Dušan LUŽNÝ. *Sociologie náboženství*, Praha: Portál, 2007, str. 12.

⁷¹ Srov. Tamtéž, str. 61-62.

- obecně aktivní účastí na životě skupiny. A druhou dimenzí, kterou je religiozita alternativní – která se děje mimo tyto tradiční náboženské struktury a často nese charakter privatizované, synkretizované a individualizované zbožnosti.⁷² V dalších souvislostech se práce zabývá druhým ohledem, tedy religiozitou alternativní.

4.1. Společnost v současnosti / Transkulturní reflexe

V souvislosti s dnešní situací se často zmiňuje morální krize, kterou společnost prochází - stojí na pomyslném rozcestí mezi neomezeností lidské svobody, ve které je možné vše - co slouží potřebě a zájmům člověka a svobodou omezenou - a to z hlediska náboženské víry. Křesťanství totiž přináší do života určitá omezení morálního rázu a s tím spojené vymezení primárních principů mezilidského soužití. To se týká omezování a vymezování násilí, zášti, vášní ale naopak podporují lásku, solidaritu, touhu, naději a v neposlední řadě spravedlnost společnosti. V takové pluralitní společnosti je logicky možné volit z více možností, a jelikož se začala lidská bytost a s ní společnost globalizovat - rozmohly se informační technologie, díky kterým přenos myšlenek a informací nezná hranic – došlo k ovlivňování společnosti „zvenčí“. Svět se tedy sbližuje, vzdálenosti se zmenšují, s tím se ale zvětšují i pomyslné propasti mezi možnostmi doby. Vedle reálného života existuje i svět virtuální. Život s Bohem, ale i život bez Boha.⁷³

Většinová společnost tedy odmítá církevní křesťanství, a tím došla společnost i jednotlivci k tomu, že jim chybí etické, psychologické i spirituální ukotvení, což vede k hroucení sociálních vztahů a k nezastavitelnému šíření egoismu a s tím spojenému konzumnímu způsobu života. Moderní český národ opouští od svých kořenů, ale zároveň zatím nezvládl najít či vytvořit nové společenské a transcendentní ukotvení ve světě.⁷⁴

Českou společnost lze ale v současnosti charakterizovat stále spíše jako homogenní a monoetnickou, což je zapříčiněno situací právě před rokem 1989 – tedy bývalým režimem, který se vyznačoval snahou dosáhnout určité průměrnosti společnosti, kde nebudou jedinci vyčnívat a narušovat ideje režimu. Ale po pádu komunismu došlo k přílivu nových podmětů a vlivů, celkově nových možností, které byly během režimu

---

⁷² Srov. VÁCLAVÍK, David, *Náboženství a moderní česká společnost*, Praha: Grada publishing, 2010, str. 141-142.

⁷³ Srov. RYNEŠ, Václav, *Civilizace na prahu 21. století – politologické úvahy a pohledy na civilizaci a křesťanství*, Praha: Knihař, 2012, str. 119

⁷⁴ Srov. NEŠPOR, R., Zdeněk, *Příliš slábi ve víře - česká ne/religiozita v evropském kontextu*, Praha: Kalich, 2011, str. 187.

společnosti upírány.⁷⁵ V souvislosti práce je třeba zmínit zejména příliv nových náboženských hnutí, která po revoluci napomohla tendenci společnosti více se individualizovat a oprostít se od tradičních, institucionalizovaných církví. Tím se umocnila destrukce hodnot podporovaná během režimu a zhroucení morálního řádu, kterého byla dříve nositelem zejména církev.

Postmoderní doba s sebou tedy nese nejen nespočet nových možností, ale i krizi náboženství, zároveň vytvořila nové chápání ateismu, bezvěrectví či sekularismu. Další inovací doby je ale i přínos duchovna nového. Lze ho chápat jako duchovno více individuální a ne tak organizované jako je to církevní.⁷⁶ „Světové křesťanství a katolicismus dospěl do etapy, kdy se hledá jednota a sjednocování ve víře, a to proti sílící sekularizaci a bezvěrectví, kdy nábožensky věřící budou hledat společnou záštitu proti militantnímu ateismu a sekularismu. Je nutno hledat propojenost i na ty, kteří se hlásí k morálním hodnotám, takovým, které mohou propojovat všechny lidi dobré vůle.“⁷⁷

V této souvislosti bych ráda zmínila Prof.PhDr.Tomáše Halíka, Th.D., který tvrdí, že Evropa, tedy i česká společnost, potřebuje nové pojetí jak duchovní, tak i morální péče. Zároveň zmiňuje dva extrémní, kterým je třeba se vyhnout. „Na jedné straně tak stojí náboženský fundamentalismus, který vysvětluje Tomáš Halík jako zneužívání náboženství jako politické ideologie určitých militantních skupin. Nejedná se pouze o islám, ale také o radikální pravicové extremisty, kteří se zaklínají katolicismem. Na druhé straně je podobným nebezpečím radikální sekularismus, který se pod záminkou odsunutí náboženství z veřejného života sám stává netolerantním pseudo-náboženstvím. Tomuto účelu kdysi sloužil v našich zemích marxismus, nyní jej Tomáš Halík spatřuje v novodobém ateismu a v jistém typu multikulturalismu západních zemí.“⁷⁸

Je evidentní, že se společnost díky krizi hodnot a identity, která je spojena s krizí náboženství, rozděluje - nemíří stejným směrem a vznikají díky tomu nejrůznější konflikty. Tím se dostáváme k uplatnění transkulturní reflexe, která by mohla být v této situaci či krizi nápomocna. V první řadě je potřebné definovat pojem transkulturality,

---

⁷⁵ Srov. KARLOVÁ, Jana, *Antropolog hledá člověka : od interkulturní k transkulturní komunikaci*, IN : ČLOVĚK JAKO VÝCHODISKU DIALOGU KULTUR, konceptuální předpoklady transkulturní komunikace, Ústí nad orlicí: oftis, 2013, str. 26.

⁷⁶ Srov. RYNEŠ, Václav, *Civilizace na prahu 21.století – politologické úvahy a pohledy na civilizaci a křesťanství*, Praha: Knihař, 2012, str. 120

⁷⁷ Cit. Tamtéž, str. 121.

⁷⁸ Cit. Rozhlas.cz, Tomáš Halík: Cesta z krize musí začít morální obnovou, [17.12.2011], http://www.rozhlas.cz/zpravy/politika/_zprava/tomas-halik-cesta-z-krize-musi-zacit-moralni-obnovou--991438

kterým rozumíme *dialog navzdory kultuře*.⁷⁹ A jelikož kultura bezpochyby zahrnuje i náboženství, a to v jakékoliv podobě, je transkulturní reflexe v tomto ohledu možná a potřebná.

Protože se současný svět globalizuje, tak se na jedné straně může zdát, že se svět sbližuje a spěje k jednotě, ale z druhého pohledu vidíme stále větší odcizení, které spěje ke kulturním a náboženským střetům. V tomto ohledu je podstatné metafyzické tázání se po člověku - „*co je člověk*“? A co mají lidé společného? Odpověď lze najít v jevu vázaném právě na křesťanství, - a to v lidské důstojnosti a v člověku jako osobě – to může být budoucí cesta k lidské vzájemnosti a jednotě.⁸⁰

Zde bych ráda citovala Zdeňka R. Nešpora, který ve své knize *Příliš slábi ve víře* k soudobému stavu společnosti píše: „*Češi se vydali cestou „progresivního odnábožštění“, které nezvládli a důsledky svého problematického vztahu k náboženství si nesou dodnes. Dokáží však svoji příliš slabou víru něčím nahradit? Cesta zpět k nějakému mononáboženskému světu je uzavřena a alternativy či vliv zahraničních zdrojů nebo imigrantů vedou jenom k dalšímu zmnožení náboženských a nenáboženských výkladů světa, které stojí vedle sebe. Snad by pomohlo, kdyby se jejich stoupenci snažili alespoň vzájemně lépe si porozumět a respektovat se.*“⁸¹ Možná, že kdyby se více upozorňovalo na jednotu lidstva, vzbuzovalo by to v lidech větší porozumění a předcházelo by se konfliktům.

„*Transformace českého prostředí je tedy procesem doposud probíhajícím a málokdo si troufá odhadovat, jaká bude jeho výsledná podoba. Tušíme ale, že dál poroste různost kulturních vlivů, s nimiž jsme a budeme konfrontováni, a že homogenita české populace bude nadále klesat. Pokud se chceme vyhnout násilným střetům, zřejmě je nutné najít nějaký jiný způsob, jak žít společně – a to alespoň v uspokojivé míře.*“⁸² Dle transkulturního přístupu by mohlo být východiskem z takové situace právě vnímání

---

⁷⁹ Srov. SOKOLÍČKOVÁ, Zdenka, *Výzvy pro transkulturní komunikaci*, Ostrava: Moravapress, 2014, str. 24.

⁸⁰ Srov. BURDA, F., *Dignita jako fundamentální východisko transkulturní komunikace*, IN: BURDA, F. a kol. *Člověk jako východisko dialogu kultur*, Ústí nad orlicí: Oftis, 2013, str. 36-43.

⁸¹ NEŠPOR, R., *Zdeňk, Příliš slábi ve víře - česká ne/religiozita v evropském kontextu*, Praha: Kalich, 2011, str. 190-191.

⁸² Cit. KARLOVÁ, Jana, *Antropolog hledá člověka: od interkulturní k transkulturní komunikaci*, IN: Karlová, Jana a kol., *Člověk jako východisko dialogu kultur, konceptuální předpoklady transkulturní komunikace*, Ústí nad orlicí: Oftis, 2013, str. 29.

každého člověka jako jedinečného – tedy předem neurčeného kulturou ani genetickým fondem.⁸³

4.2. Nová náboženská hnutí jako hledání nových hodnot

Jak již bylo řečeno - po převratu se vytvořily toužené podmínky, ve kterých náboženský život přestal být omezován státem. I přes to, že se jednalo o stát sekulární nebo vycházející z náboženské ideologie, tak následně došlo k decentralizaci náboženství a vzniku náboženských hnutí nových. V západních zemích neovlivněných komunismem k tomuto fenoménu docházelo také, ale o něco dříve, a to okolo 60. let 20 století.⁸⁴ Po prvotní posttotalitní identifikaci s klasickými náboženskými institucemi, zejména s církví katolickou, také došlo ke snížení členů těchto skupin. Což bylo spojované hlavně s úpadkem důvěry v tradiční náboženské instituce.⁸⁵ Příčinu můžeme hledat v úspěšné komunistické propagandě nebo v neúspěšné revitalizaci církve.

Zde se nabízí poukázat na Durkheima, který tvrdí, že pokud není tradiční náboženství schopno uspokojovat potřeby a hodnoty společnosti, začnou se přirozeně objevovat náboženská hnutí nová, která budou plnit tuto funkci lépe.

Do vzniku nových náboženských hnutí se tedy promítly ty náboženské zájmy české společnosti, které nebyly uspokojeny právě tradičními církvemi. Avšak je třeba připomenout, že tyto zájmy byly také ovlivněny obavami, které byly umocněny výroky medií o destrukci osobnosti, využívání náboženství k manipulaci nebo ekonomickému prospěchu.⁸⁶ Tato panika, která se odehrála kolem nově vzniklých „náboženských sekt“ se nejdříve odehrála v Severní Americe a západní Evropě, poté se jednoduše přenesla do české společnosti. Díky tomu přirozeně rostly negativní postoje společnosti k církevně organizovanému náboženství, ale zároveň oslabily i náboženských hnutí nová - většina z nich se později stala také spíše chvilkovou záležitostí. Mezi nejvýznamnější patří náboženská společnost Svědkové Jehovovi, hnutí Haré Kršna a několik buddhistických organizací, ale je zřejmé, že tyto náboženské skupiny zde zapustily zčásti své kořeny již před rokem 1989.⁸⁷ V české společnosti roste zájem o spirituální či duchovní hodnoty. O

---

⁸³ Srov. Tamtéž, str. 29.

⁸⁴ Srov. VÁCLAVÍK, David. *Náboženství a moderní česká společnost*, Praha: Grada publishing, 2010, str. 172.

⁸⁵ Srov. Tamtéž, str. 191.

⁸⁶ Srov. NEŠPOR, R., Zdeněk, *Příliš slábi ve víře - česká ne/religiozita v evropském kontextu*, Praha: Kalich, 2011, str. 118.

⁸⁷ Srov. Tamtéž, str. 118-119.

tom svědčí zavedení astrologických či „terapeutických“ sekcí v médiích. Častým objektem jsou i alternativně-medicínské terapeutické směry či „jogínské masáže. Zvyšuje se i návštěvnost věštců a léčitelů. V ohledu na českou společnost lze mluvit o fenoménu individualistického duchovního konzumerismu, který se ve své podstatě může stát jakýmsi novým „lidovým náboženstvím“.⁸⁸

K odcírkvení české společnosti došlo tedy dříve a intenzivněji než v západní Evropě a začaly se zde silně prosazovat „neo-durkheimovské“ a „post-durkheimovské“ formy religiozity. Dále se zde objevovaly snahy o propojení privatizované religiozity s církevními organizacemi, které vedly v první polovině 20.století k vytvoření nových, často individuálně, mysticky a eticky laděných náboženství.⁸⁹ *„Všechny kolektivní náboženské, kvazi-náboženské i nenáboženské formy nicméně utrpěly subjektivizačním posunem pozdní moderny, který české země zasáhl nejpozději s tzv. normalizací, jen o málo později než západ Evropy (i když částečně z odlišných důvodů). Sekularizace či spíše odcírkvení české společnosti dále pokračovalo, nezůstávalo však u implicitně náboženských, „neo-durkheimovských“ forem religiozity, nýbrž přecházelo k subjektivnějším formám „post-durkheimovským“, kdy náboženství či jeho funkční ekvivalenty přestávají plnit integrační roli a slouží především jako individuální symbolická univerza.“*⁹⁰ A tato situace je pro velkou část české společnosti charakteristická i po listopadové revoluci – je to stav, kdy se klade důraz na individuum a jeho zájmy, což jak je známo, přivedla transformace ekonomická i politická. To nás vede blíže k pochopení porevoluční spirituální nabídky, která sice není explicitně označovaná jako náboženská, ale zároveň plní funkce, které dříve spadaly do organizovaného náboženství.⁹¹

Dále je třeba v souvislosti nových náboženských hnutí zmínit i markantní rozšíření „duchovních“ obchodů, knih, časopisů i hudby. Mezi nejpobulárnější literární žánr se řadily právě duchovní dějiny, v nespolední řadě došlo k rozmachu astrologické či „terapeutické“ sekce v rozhlasových stanicích i časopisech. Začaly se rozvíjet i psychologické a alternativně-medicínské léčitelské směry „nemocných“ duší“. Dalo by se říci, že se polistopadová spirituální revoluce postupně stávala jakýmsi mainstreamovým hnutím s „duchovním“ zbožím, které nesouviselo s křesťanským dědictvím. Tato nová

---

⁸⁸ NEŠPOR R. Zdeněk, et al. Jaká víra? Současná česká religiozita/spiritualita v pohledu kvalitativní sociologie náboženství. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2004, str. 29-30.

⁸⁹ Srov. Tamtéž, str. 120-121.

⁹⁰ Cit. NEŠPOR, R., Zdeněk, *Příliš slábi ve víře - česká ne/religiozita v evropském kontextu*, Praha: Kalich, 2011, str. 121.

⁹¹ Srov. Tamtéž, str. 121.

hnutí byla a jsou hnána touhou lidí po individualitě. Společnost se tedy nachází ve stavu vysokého individualismu, ve kterém je materiální a konzumní zaměření společnosti potvrzováno i v sociologických výzkumech, přitom jde podle Zdeňka R. Nešpora o úspěšnou podnikatelskou akci, kdy se spotřebitel řídí hlavně heslem „čím dražší, tím lepší“. Dalo by se říci, že tím určitá část společnosti potvrzuje konzumeristické heslo „jsem to, co kupuji“. Zde se dostáváme k tzv. náboženskému konzumerismu, který lze také zařadit do nových náboženských lidových hnutí. Takový konzumerismus se vyznačuje nahrazením nejen náboženské formy tradiční, ale hlavně formy implicitní religiozity z velké části zdiskreditované v průběhu bývalého režimu.⁹²

Náboženství tedy nevymizelo, pouze bylo částečně tradiční náboženství nahrazeno novými formami religiozity. Komunističtí ideologové ve svém odmítání církvi tedy neuspěli zcela, ale je nutno zopakovat, že velmi úspěšně rozšířili antiklerikální a protináboženské argumentace. Díky tomu se u nás rozšířil „náboženský analfabetismus“, což mělo za následek většinové chápání náboženství českou společností jako materialistický a element toužící po moci, který je vhodný pouze pro důvěřivé a hloupé masy. Pro mladší generaci, která je ovlivněna médii a setkáváním, s větší rozmanitostí pohledů na religiozitu nejsou náboženské představy tolik negativně laděné. Avšak jejich postoj k církvím přesto nelze chápat pozitivně – stále se zde odráží odkaz předků laděný nedůvěrou vůči čemukoli náboženskému. Z toho plyne částečné odůvodnění většího zájmu o necírkevní spiritualitu, ale i ta je českou společností vnímána velmi široce a neuchopitelně.⁹³

V souvislosti se situací v České republice tedy hovoříme o individualizované formě náboženství, která je odsunuta do sféry soukromí a vyznačuje se stálou nabídkou prostoru a prostředků pro sociální vyjednávání a legitimizaci změn ve společnosti. „*Náboženství tu už není od toho, aby udržovalo pohromadě společnost, ale společenství se utvářejí, aby udržovala náboženství.*“⁹⁴ Dalším rysem je decentralizace religiozity a určité zvnitřnění morálky a vytvoření osobního stavu k božství.⁹⁵

Pro současnou spirituální a náboženskou scénu po roce 1989 je také charakteristické kopírování kulturních a sociálních trendů z vyspělejších zemí. Etablované církve dovážejí

---

⁹² Srov. Tamtéž, str. 122.

⁹³ Srov. Tamtéž, str. 137.

⁹⁴ Cit. LUŽNÝ, D., VÁCLAVÍK, D. A KOL., *Individualizace náboženství a identita, Poznámky k současné sociologii náboženství*, Praha: Malvern, 2010, 113.

⁹⁵ Srov. Tamtéž, str. 114.

témata, zdroje i zkušenosti na veřejnost, využívají pozitivní rétoriku a snaží se potvrdit svou existenci, což se ale v jejich případě neseťkává s přílišným přijetím společnosti. Naopak protagonisté spirituality necírkevní mají po revoluci možnost volného působení a prostor pro odbyt jejich produktů a myšlenek.⁹⁶ Z již řečeného vyplývá, že současné české prostředí příliš nepovzbuzuje tradiční náboženství, naopak přílivu spiritualit z jiných zemí se nebrání.

---

⁹⁶ Srov. NEŠPOR, R., Zdeněk, *Příliš slábi ve víře - česká ne/religiozita v evropském kontextu*, Praha: Kalich, 2011, str. 189.

5. Závěr

V této bakalářské práci jsem se snažila v první části nastínit postavení náboženství během komunistického režimu, a tím podtrhnout jeho podstatnou roli ve společnosti zohledněnou myšlenkami Durkheima, který se k tématu vyjadřuje. V druhé části práce jsem se dostala do období po pádu komunismu, kdy se začala formovat svobodná společnost, avšak ovlivněná předchozím režimem. Ale i v této části hraje hlavní roli náboženství a jeho postavení ve společnosti, dále potřeba hledání nových hodnot, na kterých by bylo možné novou společnost postavit.

V první části práce se snažím vybudovat půdu pro ukotvení tématu, a to nastíněním ideologie komunismu jako takové, ale zejména poukazuji na snahu zrealizování komunismu v Československu mezi lety 1948-1989. Zde je třeba shrnout základní myšlenky týkající se obsahu práce, mezi které patří představa ideálního komunismu, která je založena na snaze ovládnout jedince skrze společnost a dosáhnout tím jakéhosi kolektivního osvobození lidstva. Ale právě tato myšlenka v sobě skrývá zásadní problém, a to takový, že potírá svobodu individuální, a tím samozřejmě i svobodu vyznání. Je patrné, že takto ustanovený totalitní režim se snažil dosáhnout největší možné homogenity společnosti, a tak zcela ovládnout jednotlivce s cílem kontrolovat a řídit celou společnost.

Cílem nastoleného režimu v tehdejší Československu bylo dosáhnout odumření státních institucí, které budou následně nahrazeny ateistickou společností, jež se bude schopna sama spravovat. Tím se dostáváme k významnému pojmu práce, a to ke společnosti, během režimu označované také jako „lid“, „pracující“ či „občané“. Společnost sehrávala podstatnou roli – byla určena k vytváření nové kolektivní identity – měla zastínit rodiny, jednotlivce, jelikož se vše během režimu mělo dít ve prospěch „lidu“ jako celku.⁹⁷

Dalším podstatným bodem práce je snaha uchopit základní myšlenky toho, jak ovlivnil život v socialistickém státě mezilidské vztahy. Výsledkem je fakt, že během bývalého režimu došlo k postupné degradaci hodnot společnosti dosud nastavených jako tradiční, civilizované chování. Následně jsme připomněli, že život během režimu nepřinesl pouze narušení hodnot a morálky, ale i inscenované soudní procesy určené k systematickému zastrasování odpůrců ideologie. Pachuť ideologie zakusili příslušníci nekomunistických

---

⁹⁷ Srov. HOLÝ, Ladislav, *Malý český člověk a skvělý český národ – Národní identita a postkomunistická transformace společnosti*, Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010, str. 27.

stran, členové zahraničního odboje, ale i živnostníci, rolníci, ženy v domácnosti, skauti, sokolové i dělníci. A samozřejmě zasáhla tato perzekuce osoby věřící, spolu s jejich církvemi.⁹⁸

V další kapitole je ústředním tématem vyostřený vztah mezi náboženstvím a komunistickým režimem v Československu zaměřený zejména na církev katolickou, která odmítla legitimitu poúnorového režimu. Mezi cíle patřilo narušení jednoty kněží a odtržení církve od Vatikánu a vytvořit církev národní.⁹⁹ Tím jsme se dostali k nastínění restrikcí státu vůči náboženství, kdy se komunistická vláda snažila radikálně omezovat církev i jejich ideje, které byly v rozporu s režimem a bojovným ateismem. V této podkapitole je nastíněno těžké období, které nastalo církvím a věřícím. Jako známé příklady vyvolávání strachu věřících jsou uvedeny tzv. Katolická akce, Čihošťský zázrak a umučení Jana Toufara.

Následná kapitola se zabývá obdobím normalizace, které je pro práci podstatné. Toto období se totiž vyznačovalo ostře anticírkevním a antináboženským směrem. S cílem odstranit náboženství a dosáhnout sekularizace a laicizace společnosti. Je třeba zopakovat vznik Ústavu vědeckého ateizmu, který se aktivně zabýval popíráním náboženství a propagací ateismu a stal se základnou pro teror proti nevyhovujícím příslušníkům církví – docházelo zde k cenzurování textů a k hodnocení duchovních, které bylo využíváno k následnému odebrání státního souhlasu. V tomto období začalo docházet k přesunu náboženského života do soukromí a k prohloubení vyloučení těch věřících, kteří své přesvědčení neskrývali. S tím se pojí krátké nastínění obrany církve vůči restrikcím režimu, a to například vytvořením „skryté církve“.

Tímto se dostáváme do druhé části práce – a to do období po pádu komunismu, ve kterém se zabírám proměnou společnosti a postavením náboženství v nově svobodné společnosti, která byla 40let nabádána a donucována k sekularizaci. Toto období se vyznačuje snahou obnovit morální devastaci a vírou v lepší budoucnost. Díky tomu byla zpočátku církev považována za podstatného pomocníka při mravní obnově a očekávalo se, že se její postavení ve společnosti zlepší. Avšak církev se v druhé polovině dvacátého

---

⁹⁸ Srov. Kolektiv autorů, *Církevní procesy padesátých let*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, str. 5.

⁹⁹ Srov. VAŠKO, Václav, *Přehled a charakteristika církevních procesů padesátých let*, IN: KOLEKTIV AUTORŮ, *Církevní procesy padesátých let: Sborník příspěvků z konference*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, str. 15.

století dočkaly spíše snížení míry vlivu aplikace církevních norem na sociální život.¹⁰⁰ Což mohlo být zapříčiněno právě úspěšným podkopáváním a utlačováním náboženství během režimu. V této souvislosti bylo zapotřebí zaobírat se pojmem sekularizace a rozlišením dvou primárních rozměrů současné religiozity, kterými jsou tradiční a alternativní religiozita.

V podkapitole o současné společnosti a transkulturní reflexi se dostáváme k následkům ztráty a odmítání náboženství – ke ztrátě řádu a transcendentálního ukotvení člověka ve světě. Kdy se s ohledem na globalizující svět a s tím spojenou krizi hodnot a identity jeví tato situace jako riziková a nebezpečná. Jako východisko se nabízí transkulturní přístup a tázání se po člověku s cílem vnímat důstojnost a jedinečnost osoby, a tím se lépe vyrovnat s rostoucí heterogenitou společnosti a přílivem nových spiritualit.

Tímto navazujeme na poslední kapitolu, která se zabývá novými náboženskými hnutími, do kterých se zčásti promítly náboženské zájmy české společnosti, které nebyly uspokojeny církvemi tradičními. Ale určitý vliv na vznik nových náboženských spiritualit měly obavy podpořené propagandou minulého režimu, které byly podpořeny výroky médií o destrukci osobnosti a zneužívání náboženství k manipulaci. Díky tomu ani nová náboženská hnutí nenašla své neochvějné místo v české společnosti.¹⁰¹ Mezi nejvýznamnější hnutí patří Svědkové Jehovovi, hnutí Haré Kršna a buddhistické organizace.¹⁰²

Po převratu se tedy vytvořily podmínky, ve kterých náboženský život přestal být omezován státem, ale i přes to došlo v českém prostředí k decentralizaci náboženství a vzniku nových náboženských hnutí. Příčinu lze hledat v úspěšné komunistické propagandě bývalého režimu, utlačování duchovních a věřících a s tím spojenou destrukcí hodnot společnosti.

Ale jelikož náboženství reaguje na zakořeněné lidské potřeby, tak se jeho náhrada hledá velmi těžko. Díky tomu jsme svědky určitého náboženského oživení a vzniku nových náboženských hnutí během posledních třiceti let.¹⁰³ A i přesto, že lze českou společnost řadit do popředí mezi evropskými zeměmi s vírou v nadpřirozeno,- tím myslíme

---

¹⁰⁰ Srov. NEŠPOR, R., Zdeněk, *Příliš slábi ve víře - česká ne/religiozita v evropském kontextu*, Praha: Kalich, 2011, str. 60.

¹⁰¹ Srov. Tamtéž, str. 118.

¹⁰² Srov. Tamtéž, str. 118-119.

¹⁰³ Srov. VÁCLAVÍK, David, *Náboženství a moderní česká společnost*, Praha: Grada publishing, 2010, str. 34.

horoskopy či předvídání budoucnosti, lze spíše mluvit o určitém mainstreamovém hnutí doby a spirituální revoluci, která nemá příliš společného s křesťanskými základy.¹⁰⁴

Pokud zde zohledníme teze Durkheima a jeho tvrzení o propojenosti společnosti a náboženství, dojdeme k závěru, který tuto tezi potvrzuje. Jelikož byla společnost během komunistického režimu formována ideologií, která se vyznačuje bojovným ateismem a způsobila destrukci společenských hodnot celkově, muselo se to zákonitě projevit i po revoluci. Důkazem je pasivní vztah české společnosti k církevnímu náboženství. Ale jak bylo popsáno v první části práce věnované tezím Durkheima, náboženství hraje ve společnosti nedomyslitelnou a podstatnou roli. Z toho vyplývá, že i když na základě změny společnosti přestane fungovat již zavedené náboženství, musí zákonitě vyplynout na povrch náboženství nová, která se pokusí reagovat na požadavky nové společnosti lépe.

---

¹⁰⁴ Srov. HAMPLOVÁ, D., *Náboženství ve společnosti na prahu 3. tisíciletí*, Praha: Karolinum, 2013, str. 14-15.

6. Seznam literatury

1. BALÍK, Stanislav, HANUŠ, Jiří, *Katolická církev v Československu 1945 -1989*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013, ISBN: 80-85959-98-4
2. BESANCON, Alain, *Nemoc století – Komunismus, Nacismus a Holocaust*, Praha: Themis, 2000, ISBN: 80-85821-89-3
3. BROWN, Archie, *Vzestup a pád Kommunismu*, Brno: Jota, s.r.o., 2011, ISBN: 978-80-721781-29-4
4. BUBÍK, Tomáš, *České bádání o náboženství ve 20.století, Možnosti a meze*, Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2010, ISBN: 978-80-87378-09-0
5. DUKA, Dominik, *Tradice, která je výzvou*, Praha: Portál, 2011, ISBN: 978-80-262-0055-0
6. DURKHEIM, Émile, *Elementární formy náboženského života: systém totemismu v Austrálii*, Praha: Oikoymenh, 2002, ISBN: 8072980564
7. DURKHEIM, Émile, *Společenská dělba práce*, Brno: Centrum pro demokracii a kulturu, 2004, ISBN: 80-7325-041-1
8. FIALA, Petr, HANUŠ, Jiří, (EDS.), *Katolická církev a totalitarismus v Českých zemích*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2002, ISBN:80-85959-98-4
9. FIALA, Petr, *Laboratoř sekularizace – Náboženství a politika v ne-náboženské společnosti: český případ*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, ISBN: 978-80-7325-141-3
10. HAMPLOVÁ, D., *Náboženství ve společnosti na prahu 3.tisíciletí*, Praha: Karolinum, 2013, ISBN: 978-80-246-2244-6
11. HOLÝ, Ladislav, *Malý český člověk a skvělý český národ – Národní identita a postkomunistická transformace společnosti*, Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010, ISBN: 978-80-7419-018-6
12. KARLOVÁ, Jana a kol., *Člověk jako východisko dialogu kultur, konceptuální předpoklady transkulturní komunikace*, Ústí nad orlicí: Oftis, 2013, ISBN: 978-80-7405-315-3
13. KOLEKTIV AUTORŮ, *Církevní procesy padesátých let: Sborník příspěvků z konference*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, ISBN: 80-7192-797-X

14. LUŽNÝ, Dušan, Václavík, David a kol., *Individualizace náboženství a identita, poznámky k současné sociologii náboženství*, Praha: Malvern, 2010, ISBN: 978-80-86702-69-8
15. MAIER, Hans, *Politická náboženství – Totalitní režimy a Křesťanství*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999, ISBN: 80-85959-43-7
16. MAYER, Francois, *Češi a jejich Komunismus – paměť a politická identita*, Praha: ARGO, 2009, ISBN: 978-80-257-0151-5
17. NOVÁK, Miroslav, *Mezi demokracií a totalitarismem – Aronova politická sociologie industriálních společností 20.století*, Brno: IIPS, 2008, ISBN: 978-80-210-4437-1
18. NEŠPOR, Zdeněk R a Dušan LUŽNÝ, *Sociologie náboženství*, Praha: Portál, 2007, ISBN: 978-80-7367-251-5
19. NEŠPOR, R., Zdeněk, *Příliš slábi ve víře - česká ne/religiozita v evropském kontextu*, Praha: Kalich, 2011, ISBN: 978-80-7017-147-9
20. NEŠPOR, R., Zdeněk, et al. *Jaká víra? Současná česká religiozita/spiritualita v pohledu kvalitativní sociologie náboženství*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2004, ISBN: 80-7330-061-3
21. PASTUSZAK, Jarosław, *Člověk, kultura, náboženství: principy a východiska interkulturního a mezináboženského dialogu*, Ostrava: Moravapress, 2013, ISBN: 978-80-87853-03-0
22. RYNEŠ, Václav, *Civilizace na prahu 21.století – politologické úvahy a pohledy na civilizaci a křesťanství*, Praha: Knihař, 2012, ISBN: 978-80-86292-51-9
23. SOKOLÍČKOVÁ, Zdenka, *Výzvy pro transkulturní komunikaci*, Ostrava: Moravapress, 2014, ISBN: 978-80-87853-22-1
24. STRÁNSKÝ, Jiří a Milan JANÁČEK, *Komunismus po česku*, Praha: Respekt, 2008, ISBN: 978-80-903766-8-7
25. ŠPNER, Dušan, *Člověk a náboženství: příspěvek ke kreačně-evolučnímu porozumění člověka ve světle náboženství*, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006, ISBN: 80-244-1547-X
26. VÁCLAVÍK, David, *Náboženství a moderní česká společnost*, Praha: Grada publishing, 2010, ISBN: 978-80-247-2468-3
27. VAŠKO, Václav, *Dům na skále 3 – církev vězněná*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008, ISBN: 978-80-7192-893-5

28. VIDO, Roman, *Vstanou noví bohové, Odkaz Émila Durkheima pro moderní sociologii náboženství*, IN: LUŽNÝ, Dušan, Václavík, David a kol., *Individualizace náboženství a identita, poznámky k současné sociologii náboženství*, Praha: Malvern, 2010, ISBN: 978-80-86702-69-8
29. VLČEK, Vojtěch, *Procesy s řeholníky v 50. letech a v první polovině 60.let, (sborník příspěvků z konference)*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, ISBN:80-7192-797-X
30. ROKYTA, Hugo, *A glance at the history and present of the Bohemian countries*, IN: MAIER, Hans, *Totalitarianism and political religions, Concepts for the comparison of dictatorships*, Routledge, London and New York: Taylor and Francis Group, 2009, ISBN: 0-714-65609-7

Internetové zdroje:

1. Rozhlas, *Tomáš Halík: Cesta z krize musí začít morální obnovou*, [17.12.2011] - http://www.rozhlas.cz/zpravy/politika/_zprava/tomas-halik-cesta-z-krize-musi-zacit-moralni-obnovou--991438

ⁱ Katolická akce byla státem řízená organizace založená z popudu KSČ s pomocí tzv „vlasteneckých kněží“, jako byli například Josef Plojhar a Bohuslav Černocký. Jejím účelem bylo vydávat se za hnutí, které mělo oživit náboženský život ve společnosti. Aby křesťanské zásady pronikly do soukromého i veřejného života národa a tvářit se, že ji jde o blaho církve. Opak byl pravdou. Šlo o snahu vytvořit novou církev odříznutou od Vatikánu a zcela řízenou státem.